

OSMANLI DEVLETİNDE ŞEYHÜLİSLÂMLIK MÜESSESESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Doç. Dr. Ekrem KAYDU

Târimizde Şeyhülişlâmlık müessesesi bugünkü Adalet, Millî Eğitim Bakanlığı ve Diyânet İşleri Reisliği'nin faâliyetlerini kendisinde toplayan büyük bir teşkilâtı. Bu teşkilâtın başında bulunan Şeyhülişlâm Sadrazamdan sonra devletin en büyük şahsiyetiydi. Harb ve sulh gibi önemli olaylarda reyine müracaât edilirdi. Müessesenin önemine rağmen doğuşu, gelişmesi, teşkilâtın yapısı ve başında bulunan zâtlar gibi mevzuların araştırılması ve incelenmesine karşı memleketimizde pek ilgi duyulmamıştır. Hattâ, İslâm Ansiklopedisinde 1969 yılında yayımlanan «Şeyhülişlâmlık» maddesi 1913-34 yıllarında Almanyada yayımlanan «Enzyklopaedie des Islâm» dan bir tercümedir. Buna mukâbil, Avrupada bu teşkilâtın incelenmesine ilgi duyulmuş ve son yıllarda üç doktora çalışması yapılmıştır (1).

Biz bu makalemizde Şeyhülişlâmlığın ortaya çıkışı ve bu problemle ilgili görüşleri kısaca mütâlâa etmek istiyoruz. Bu hususta üç ana görüş bulunmaktadır :

-
- (1) Repp, R.C., An examination of the origins and development of the office of Shaikh al-Islam in the Ottoman Empire. Oxford, Doktora Tezi, 1966.

Kaydu, Ekrem, Die Institution des Scheyh-ül-Islamat im Osmanischen Staat. Erlangen, Doktora Tezi, 1971.

Sırma, İhsan Süreyya, L'Institution et les biographies des sayh al-islam sous le regne du Sultan Abdulhamid II. (1876-1909). Université des Sciences Humaines de Strasbourg, 1973.

I. Muradjea d'Ohson (2) ve Ali Emîrî'ye (3) göre Şeyhülis lâmlık müessesesi Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren vardır. Devletin kurucusu Osman Bey (1288-1326), «fetvâ vazifesini» zamanın en büyük âlimlerinden olan kayınbabası Şeyh Edebâli'ye vermişti. 1325 yılında Edebâli'nin ölümü üzerine damadı (Osman Bey'in bacanağı) Dursun Fâkih fetva hizmetini üzerine almıştı. Bu konudaki en eski rivâyet, Taşkoprüzâde'nin (1495-1561) «Şakâiku'l-Nu^c mâniye» adlı biyografik eserinde bulunmaktadır: «... Beylik işlerinde ve fikhî meselelerde onun (Şeyh Edebâli'nin) mü-tâlâsı alınıyordu... Ölümünden sonra (Dursun Fâkih) yerine geçti, Beylik işlerini gördü ve fikhî dersler verdi...» (4). Olaylardan 200 sene sonra kaydedilebilen bu haberin sıhhatını tesbit etmek zordur. Bu haberden Şeyh Edebâli'nin ve Dursun Fâkih'in resmî müftiler olup olmadıkları da açıkca anlaşılmıyor. Zikredilen her iki zât da zamanın büyük âlimlerinden ve Osman Bey'in yakın akrabalarındandır. Fetvâ verebilmeleri için müftî olarak özel tâyinlerine ihtiyaç yoktur. Fetvâ hizmetinin hakikaten başlı başına bir memuriyet mî, yoksa sadece kadılık ve müderrislik makamlarında yan hizmet mî olduğu hakkında açık bir haber de yoktur. D'Ohsson Osmanlı Devletinin başlangıcından itibaren resmî bir fetvâ müessesesinin bulunduğu hakkındaki görüşünü kuvvetlendirmeye çalışmakta ve I. Murad'ın, Dursun Fâkih'in ölümünden sonra yerine Bursa Kadısı Fahreddin Acemî'yi tâyin ettiğini söylemektedir (5). Fakat Fahreddin Acemî (ölm.865/1461-2) I. Murad zamanında değil, II. Murad ve Fâtih Mehmed zamanlarında yaşamıştır. Yâni O, Dursun Fâkih'in çağdaşı ve halefi değildir. Hiç bir zaman da Bursa Kadılığı yapmamıştır (6).

Şeyhâlislâmlık müessesesinin II. Murad'dan önce mevcut olması da düşünülemez. Çünkü Şeyh Bedreddin (Simavna Kadısıoğlu), meşhur isyanından sonra yakalanmış ve durumu hakkındaki fetvâyı Sultanın isteği üzerine İran'dan yeni gelmiş bir âlim olan Haydar-ı Harevî, «...kanı helâl, malı haramdır» diyerek vermişti.

(2) Muradjea d'Ohsson, Tableau général de l'Empire Ottoman, Paris, 1790, s. 257.

(3) Ali Emîrî, İlmiye Salnamesi, İstanbul 1334, s. 314d.

(4) Osman Reschar, Es-Saqâ'iq en-Nomanijje von Taskoprüzâde, Ist. 1927, s. 1.

(5) M. D'Ohsson, s. 257.

(6) O. Rescher, S. 33 vd.

Buna göre, Bedreddin Pazar yerinde idam edilmişti (7). Kaynaklarda Haydar-ı Harevî'nin resmî bir müftî olduğuna dâir hiç bir işaret yoktur. O, ilmine hürmet edilen büyük bir âlim olmalıdır. Bu zamanda teşkilâtli bir fetvâ müessesesi olsaydı, böyle önemli bir olayda fetvâ herhangi bir âlimden değil, şeyhülislâmdan istenirdi. XVI. yüzyıldan sonrası için bu hususta tarihlerimizde pek çok örnekler vardır.

2) Kâtib Çelebi'ye göre ise Şeyhülislâmlık ilk defa İstanbul'da fetvâ veren müftülerle başlamaktadır. Kâtib Çelebi İstanbulun fethinden ve önceki başşehirler olan Bursa ve Edirne'de müftülük edenlerin Şeyhülislâm ünvanını taşıyıp taşımadıkları hususunda pek emin olmamalı ki, Şeyhülislâmlar listesinde onlardan bahsetmiyor. Ona göre Fetih'ten sonra İstanbul Kadılığı'na tayin edilen Hızır Bey ilk Şeyhülislâmdır. Ölünceye kadar kadılık hizmeti yanında fetvâ da vermiştir. Yerine ölümünden sonra Molla Hüsrev tayin edilmiş ve 877/1472-3 yılına kadar selefi gibi kadılık hizmeti yanında fetvâ vazifesini de yürütmüştür. Daha sonra fetvâ vazifesi kendisinden alınarak Molla Ali Arabî'nin müderrislik hizmetine ilâve edilmiştir. Bir müddet sonra da müftülük başlı başına bir memuriyet olarak Molla Hüsrev'e verilmiştir. Ölümünden sonra yerine 885/1480 yılında Molla Gürânî tayin edilmiştir (8).

Kanaâtimizce, İstanbul'un fetih yıllarını tâkip eden devirlerdeki dînî duruma dikkat edecek olursak, Hızır Bey ve Molla Hüsrev'in Şeyhülislâm olup olmadıkları hususu aydınlanacaktır: Çünkü, Fethi tâkip eden yıllarda İstanbul halkının ekserisi Hıristiyanlardı. Müslümanlar ancak Fatih'in askerleri ve Anadolu'dan yeni göç eden bazı âilelerdi. Fetvâ hizmeti ise bu müslüman azınlığının dînî ihtiyaçlarının karşılanması için bir yan hizmetti, ana vazife değildi. Bundan dolayı târih ve biyografi yazarları, fetvâ hizmetinin Hızır Bey ve Molla Hüsrev'in kadılığına, Molla Ali Arabî'nin de müderrisliğine sadece birer ilâve hizmetler olduğunu açıkça söylüyorlar.

Kâtib Çelebi, Şeyhülislâmlığın II. Murad devrinde meydana çıktığını ve İstanbul'un fethinden sonra daha önceki başşehir Edirne'de bir müddet devam ettiğini kabul etmediği için listesine de

(7) Kreutel, R.F., Vom Hirtenzelt zur Hohen Pforte, Graz 1959, s. 131 vd.; Mehmed Neşri, Cihannüma, c. 2, Ankara 1957, s. 547.

(8) Kâtib Çelebi, Takvîmü'l-Tevârîh, İst., 1146, s. 182.

almıyor. Halbûki Hızır Bey İstanbulda ek hizmet olarak fetvâ verirken, Fahreddîn-i Acemî (ölm.865/1461-2) Edirne'de ana vazife olarak başlı başına fetvâ makamını işgâl ediyordu (9). Daha sonra Edirne'de Fahreddîn-i Acemî'nin yerine Molla Abdülkerim geçti. Molla Abdülkerim'in şeyhülislâmlık devri ve yeri münâkaşalıdır. Hakkında yeteri kadar bilgimiz yoktur. Osmanlı müelliflerinin çoğu Müstakimzâde Süleyman Sa'deddîn'in «Devhatü'l-Meşâyihül-Kibâr» ismindeki eserine dayanarak, Molla Abdülkerim'in Molla Gürânî'nin halefi olduğu hakkındaki yanlış haberi tekrar edip durmuşlardır. İngiliz müsteşriği Repp 1966 da Oxford Üniversitesinde verdiği doktora teziyle bu hatayı düzelterek, Şeyhülislâm Molla Abdülkerim'in Molla Gürânî'nin (1480-1488) değil, Fahreddîn-i Acemî'nin halefi olduğunu ortaya çıkarmış ve yüzyıllardır rivayet edilgelelen bu hatayı düzeltmiştir (10).

3) Süleyman Sa'deddîn (11), Ahmed Refik (12), R. C. Repp (13), Hezârfen Hüseyin Efendi (14), Karaçelebizâde Abdülaziz (15) ve Ahmed Ata'nın ittifak ettiklerine göre ilk şeyhülislâm Şemseddîn Fenârî (751/1351 - 834/1431) dir. Fakat bu yazarların hepsi de görüşlerini Taşköprüzâde'nin «... Molla Fenârî Bursa'da Manastır medresesinde müderristi. Ayrıca aynı zamanda kadı ve (bütün) Osmanlı ülkesinin müftüsü idi» (17) şeklindeki rivâyetine dayandırmaktadırlar. Fakat bu en eski rivâyetten Şemseddîn Fenârî'nin fetva vazifesinin ne zaman başladığı hakkında bir hüküm çıkarabilmek, tarihini tesbit edebilmek mümkün değildir. Daha sonraki yazarlar bu haberin kritiğini yapmadan aynen kabul etmişlerdir. Biz de bu rivâyete itimat edersek, şeyhülislâmlığın II. Murad devrinde kurulmuş olabileceğini düşünebiliriz. Müstakimzâde Süleyman Sa'deddîn (18) ve Ahmed Refik'e (19) göre Şemseddîn Fenârî 828/1424-5 yıllarında Bursa kadısıydı. Belki Fetva

(9) Rescher, 34. İlmiye Salnamesi, 328.

(10) Repp, 117 vd.

(11) Süleyman Sa'deddîn, Devhatü'l-Meşâyihül-Kibâr, 3.

(12) İlmiye Salnamesi, 322.

(13) Repp, 16 vd.

(14) Hezârfen Hüseyin Ef., Telhisü'l-Beyân fi Kavânin-i Ali Osman, vrk. 135a.

(15) Karaçelebizâde Abdülaziz, Ravzatü'l-Ebrar, Bulak 1248, s. 370.

(16) Atâullah Ahmed, Târîh-i Atâ, c. I, İst. 1291, s. 34.

(17) Rescher, 45.

(18) Müstakimzâde, Devhatü'l-Meşâyihül-Kibâr, s. 3.

(19) A. Refik, İlmiye Salnamesi, 322.

hizmeti de yardımcı hizmet olarak üzerinde bulunuyordu. Taşköprüzâde'ye göre Şemseddin Fenârî'nin yerine önce Molla Yeğân (Muhammed b. Armağan) (20) ve ondan sonra da Fahreddîn-i Acemî (21) geçti. Fahreddîn-i Acemî zamanında (840/1436-7 - 865/1461-2) ise fetva makamının kadılık hizmetinden ayrılarak başlı başına bir memuriyet olduğunu görüyoruz (22).

Kanaatımızca bu ayrılma ve bağımsızlaşma 1444 yılından sonra olmuştur. Çünkü bu yıllarda özel bir fetva müessesesi olsaydı II. Murad kendisine ihanet eden Karamanoğlu İbrahim Bey hakkında, İslâm âlemindeki bazı büyük âlimlerden fetva isterken (23), bir tane de olsa kendi baş müftüsü Fahreddîn-i Acemîden fetva almayı ihmal etmezdi. Bu hususda ise hiç bir kayıt yoktur. Bu hadise, yukarıda isimlerini zikrettiğim müelliflerin kanaatlarını yansıtmakta ve şeyhülislâmlığın 1444 yılından sonra kurulabileceğini göstermektedir.

Resmî olarak, «Fetva Müessesesi» ni ve «Şeyhülislâmlık» ünvanını ilk defa, şüphelerden uzak olarak Fatih Sultan Mehmed'in Kânunnâmesinde görmekteyiz : «Şeyhülislâm ulamanın reisidir. Ve muallim-i sultanî dahi kezâlik serdâr-ı ulemâdır. Vezir-i âzam onları riâyeten üstüne olmak münasibdir. Amâ müftî ve hoca sâyir vüzerâdan bir nice tabaka yukarıdır ve tasaddur dahi ederler» (24). Buradan şeyhülislâm ve müftü tâbirlerinin de eş mânâda kullanıldığını görmekteyiz. Bunlardan «müftü» tâbiri 16. yüzyılın sonlarına kadar genel olarak kullanılırken, daha sonraki devirlerde yerini «şeyhülislâm» tâbirine bırakmıştır.

Şeyhülislâmlığın Çıkış Sebepleri Hakkındaki Teori ve Görüşler:

Bu konudaki mütalâalarımız bilhassa J. H. Kramers'e dayanmakta ve karşımıza üç teori çıkmaktadır :

1. Osmanlı Sultanlarının Memlûk Sultanı yanındaki Halifenin pozisyonunu taklit ederek Şeyhülislâmlık müessesesini kur-

(20) Rescher, 45.

(21) Aynı eser, 33.

(22) Robert Anhegger, Hezârfen Hüseyin Efendinin Osmanlı Devleti Teşkilâtına Dâir Mülâhazaları, Türkiyat Mecmuası, c. 10, İst. 1951-3, s. 399.

(23) Ş. Tekindağ, Karamanlılar, İsl. Ansiklopedisi, 0.6, s. 325.

(24) Kânunnâme-i Alî Osman, T.O.E.M., Sayı 13, İst. 1330/1912, Zeyl, s. 10. Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, s. 175.

(25) J. H. Kramers. «Shaikh al-Islam», Enzyklopaedié des Islâm, c. 4, s. 297.

muş olabilecekleri hususundaki Gaudefroy Demombynes'in görüşü (26), kanaatımızca pek tutarlı değildir : Çünkü Şeyhülislâm- lığın kurucusu II. Murad dîni ve hukukî önemli meselelerinde Halifenin değil, bilâkis Memlûklerdeki meşhur âlimlerin görüşlerini almıştır (27). I. Selim'in Mısır'ı fethinden sonra da, yâni Memlûk Saltanatının ortadan kaldırılmasından sonra, Abbasî Halifesi ne Osmanlı sarayına getirilmiş ne de Baş Müftüye (Şeyhülislâma) «halife» ünvanı verilmiştir.

2. Osmanlı Devleti tebeası olan Ortodoks Patriğiyleki ilişkiler, Sultanların da Patriklik teşkilâtını yakından tanıyarak taklit etmiş ve İlmiye Sınıfını da Şeyhülislâmın başkanlığında teşkilâtlandırmış olabileceği görüşüdür (28). Patrikliğin Şeyhülislâmlığa örnek olabileceği görüşü birinci de olduğu gibi hiç bir esasa dayanmamaktadır. Çünkü Osmanlı Devletindeki İlmiye Sınıfı şeklindeki ulemâ teşkilâtı henüz Abbasîler (29) ve Fâtımîler (30) devrinde yâni Osmanlı Devletinin Ortodoks Patrikliğiyle yakından temas gelmesinden çok önce vardı. Ulemâ teşkilâtının eski şark ruhuna uygun bir müessese olduğu küçük bir araştırma ile görülebilir. Selçuklularda da bulunan İlmiye Sınıfı, Osmanlı Devletinin kurucusu olan Osman Bey ve oğlu Orhan Bey zamanlarında dahi Başşehir Kadısının riyâseti altında bulunuyordu (31). I. Murad devrinde ise bu teşkilât Kadıaskerin başkanlığına verildi (32).

3. Şeyhülislâmlık müessesesi Sultanların otorite arzularından değil, Osmanlı Devleti içindeki İslâmî, tasavvufî akımların tesiriyle dünyevî bir hakimiyetin yanında dîni bir otorite isteyen halkın, dîni duygularının temsilcisi olarak kurulabileceği görüşü- kü (33), kısmen mâkuldür. Kuruluşunda sosyal çevrenin ve kurucusunun rolü olmayan hiç bir müessese yoktur. Kanaatımızca da

(26) Kramers, EI, IV, 297.

(27) Y. Öztuna, III, 170.

(28) Kramers, EI, IV, 297.

(29) Corci Zeydan. Medeniyeti İslâmiye Tarihi, c. I, İst. 1328, s. 218 vd.

(30) A. Mez, Die Renaissance des Islams, Heidelberg, 1922, s. 221. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, İst. 1941, s. 132, 263, 411. Köprülüzade Mehmet Fuat, Bizansın Osmanlı Müesseselerine Tesiri, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, c. I, İst. 1931, s. 218.

(31) Stephan Kekule, Über Titel, Aemter, Rangstufen und anderes in der officiellen osmanischen Sprache, Halle 1892, s. 18.

(32) S. Kekule, 18.

(33) Kramers, EI., c. 297.

Şeyhülislâmlığın kuruluşu tamamen II. Murad'ın şahsına ve devletin içinde bulunduğu sosyal şartlara bağlıdır. Bundan dolayı önce II. Muradın şahsiyetini gözönüne almalıyız.

II. Murad çok dindar bir zattı. Câmiler, Medreseler, köprüler, v.s. gibi pek çok hayır müesseseleri yaptırmıştı (34). Bilhassa tasavvufî akımlar kendisine çok tesir etmiş olmalıki, efsanevî prens ve mutasavvıf İbrahim b. Edhem (35) gibi tahtını, henüz onikibüçük yaşındaki oğlu II. Mehmed'e terkederek (36) dünyadan elini ve eteğini çekmiş, inziva hayatına başlamıştı. Vasiyetinde de şimdiye kadar sultanlar için yapılması âdet olan bir türbenin kendisine yapılmamasını, cesedinin toprağa gömülmesini ve yağmur sularının mezarına girebilmesi için mezarının üzerinin örtülmemesini istemişti (37). Bu hâliyle II. Murad, diğer sultanlar arasında özel bir yer işgal etmektedir. Tasavvufdan son derece müteessir olan bu Sultanın, dünyevi otorite yanında halkın dîni duygularının temsilcisi olacak, bağımsız bir dîni müesseseyi kurma arzusu olabileceği tabîdir.

Yine II. Murad yalnız dindar bir padişah değil, aynı zamanda Timur tarafından yıkılan Osmanlı Devleti'ne 20 senede tekrar eski gücünü kazandıran son derece kâbiliyetli ve başarılı bir politikacıydı da. Memleketin o zamanlardaki sosyal ve politik durumuna bakarsak, Kramers'in, Şeyhülislâmlığın ortaya çıkışında hiç bir politik düşünce olmadığı hakkındaki iddiasını (38) kabul edemeyiz. Çünkü Şeyhülislâmlığın kuruluşunda II. Murad'ın dindarlığı yanında iki politik sebebin de büyük rol oynadığı göze çarpmaktadır :

1. İmparatorluğun İç Durumu :

Ankara Savaşı'nda (1402) Bayezid'in Timur karşısındaki büyük yenilgisini politik karışıklıklar tâkip etmişti. Bu karışıklıklar II. Murad'ın babası Çelebi Mehmed'in kardeşi Musa Çelebi'yi yemesine (1413) kadar devam etti (39). Bu zamanda halk arasında

(34) Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches (GOR), c. 1, s. 490 V, Öztuna, III, 187.

(35) Tor Andrae, Islamische Mystiker, Stuttgart 1960, s. vd.

(36) Hammer, GOR, 1, 458, 465. Aşıkpaşazâde, Tevârih-i Alf Osman, s. 132. Öztuna, III, 171.

(37) Öztuna, III, 186.

(38) Kramers, EI, c. 4, s. 297.

(39) Hammer, GOR, I, 357 vd. Aşıkpaşazâde, 84.

bâtinî cereyanlar süratle yayılıyordu. Nihayet 1420 yılında Şeyh Bedreddin'in (Simavna Kadısıoğlu) başkanlığında büyük bir dînî ayaklanma ortaya çıktı. Bedreddin her türlü şahsî mülkiyetin kaldırılmasını, yerine kollektif mülkiyetin konmasını tavsiye ediyordu. Dînî görüşleri ise, Kitâbî Dinler'in (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyetin) bir senteziydi (40). Ayaklanma büyük güçlüklerle bastırılabilirdi. Sonunda Bedreddin ve taraftarları yakalanarak idam edildiler (41). Fakat, Bâtinî ve Şii akımlar halk arasında yaşama-ya devam etti. Bunu, I. Selim'in (1517-20) 1514'deki İran seferinden önce 40.000 Şiiyi öldürtmesi göstermektedir.

II. Murad'ın tahta oturması, devletin dînî ve politik karışıklıklara sahne olduğu bir devre rastlamaktadır. II. Murad bu zamanda, ahlâkî ve dînî otoritesi bütün memleketçe kabul edilen büyük bir âlime devletin ihtiyacı olduğunu ve bunun halkı Bâtinilik gibi bütün sapık cereyanlardan koruması, halkın ve devletin dînî problemlerini çözmesi gerektiğine inanmış olmalıdır. Yine bu esnada devletin çeşitli yerlerinde gayr-i resmî müftülerin, dînî meseleler hakkında kendi dünya görüşleri ve kâbiliyetlerine göre ayrı ayrı fetvâlar vermelerinin, devlet için bir tehlike arzettiğini görmüş olmalıdır. Tabiatıyla ortaya çıkacak tenâkuzlar devletin otoritesini ve mü'minlerin şeriata olan itimatlarını bozabilirdi. Bu sebeble verilecek fetvâların tek kanaldan ve devlet kontrolünde olmasının lüzumu kendini gösteriyordu. Yine yayılan Bâtinî, Râfızî görüşlere karşı sed çekecek sünnî bir otoriteye ihtiyaç vardı. Tabii, bunun için en uygunu Başşehir Müftüsüydü. Devletin diğer yerlerindeki müftülerine mânen riyâseti devletin ve Sünniliğin menfaatineydi.

2. Devletin Hâricî Durumu :

II. Muradın dedesi I. Bâyezid (1389-1402) toprak ve ganîmet kazanmak için atalarının aksine Müslüman Türk Beylikleri'ne karşı savaşmış ve ordusunda Hıristiyan askerlerden de istifâde etmişti. Bâyezid'in bu davranışı İslâm âleminde menfî tesir yaratmış, muhâlifleri bunu O'nun aleyhine bir koz olarak kullanmışlardı. Timur'la olan savaşta kendisine yardım etmemişlerdi (42). Tabii II. Murad, dedesi Bâyezid'in âkîbetini canlı şahitlerden dinlediği

(40) Yalıtıkaya, Bedreddin Simâvî, İsl. Ansiklopedisi, c. 2, s. 446.

(41) Hammer, GOR, I, 359, 378. Aşıkpaşazâde, 92 vd.

(42) Hammer, GOR, I, 313. Aşıkpaşazâde, 77 vd.

gibi, hâdiselerin rûhuna nakşolduğu çocukluk hayatı da babasının karşılaştığı güçlükleri görerek, yaşyarak geçmişti. Gençliğindeki bu acı tecrübelerin tesiriyle Sultan Murad, hayatı boyunca diğer Müslüman devletlerle dostça geçinmeye çalıştı. Meselâ, 1444 de Balkan Savaşı esnasında Karamanoğlu İbrahim Beyin, Sultan Murad'ı arkasından vurmamak istemesi, Murad'ı, çok üzmüş ve öfkelenmişti. Karamanlı Beyliğini de kolayca fethedebilirdi. Fakat o bu yolu seçmiyerek, İslâm âlemindeki dört mezhebin büyük hukukçularına müracaat ederek Karamanoğlu İbrahim Beyin yaptıkları ve hukukî durumu hakkında fetvalar istedi (43).

Fetvâları Şâfiî mezhebi ulemâsından İbn Hacer Askalânî (ölm. 1448) Hanefî mezhebi Kâdîulkudâtı Sa'deddîn-i Deyrî (Ölm. 1462), Mâlikî mezhebi Kâdîulkudâtı Bedreddîn-i Bağdadî, Hanefî Amasya Kadısı Abdurrahmen Muslihî verdiler. Yalnız Sa'deddîn-i Deyrî, «eğer İbrahim pişman olur ve Murad'a asker verirse affedilmelidir» dedi. Diğerleri İbrahim Beyin öldürülmesi için fetva verdiler. Abdurrahman Muslihî hariç diğerleri Kahire'de Memlûk'ler hâkimiyetinde bulunuyorlardı (44). Bu hadiseden anlıyoruzki, II. Murad politik-dinî meselelerde kendi hedeflerine ulaşabilmek için din adamlarının ve ilmin otoritesinden istifâde etmek istiyordu. Bir takım katı hareketlerden çekinerek ilim ve âlimler yoluyla Osmanlı Devleti hakkındaki İslâm Dünyası'nın menfî kanaatlerini silmeye, efkâr-ı umumiyeyi kazanmaya çalışıyordu. Böyle hassas bir politika güden Sultan Murad'ın eskiden beri var olan gayr-ı resmî müftülük müessesesini teşkilâtlandırarak istifâde etmek istemesi, yâni Osmanlı Devleti'ni ilmî yollarla Sünnî, Hanefî temeller üzerine oturtmak istemesi gayet mâkûldür. Bunda muvaffak da olmuştur.

Netice olarak diyebiliriz ki : Şeyhülislâmlik, II. Murad tarafından ancak 1444 yılından sonra devlet ve miletin sosyal ve dinî ihtiyaçlarını karşılamak, lüzumunda iç ve dış politikada istifade etmek için başlı başına bir müessese olarak kurulmuş ve başına da zamanın büyük âlimlerinden Fahreddîn-i Acemî tâyin edilmiştir. Kesin bir kuruluş tarihi tesbitine ise şu andaki mevcut kaynaklar imkân vermemekle beraber, muhtemelen istikbalde bulunabilecek yeni kaynaklar ve vesikalar, bize bu imkânı bahşedecektir.

(43) Uzunçarşılı, İbrahim Beyin Karaman İmareti Vakfiyesi, Belleten, I, 129-133.

(44) Aynı eser, s. 129-133.

THE EMERGENCE OF THE SHEYKHULISLAMATE IN THE OTTOMAN EMPIRE

In this article we analysed factors that are assumed to contribute to the emergence of Sheykhülislamate and the ideas related with it. We come to the conclusion that this institution came into being in the era of Murad II. We showed many domestic and international factors as well as the personality of the Sultan had been responsible for the emergence of this institution.